

Gıda ve kent

Tüm dünyada taze gıdaya erişmekte en önemli sorun aradaki kademeler veya tekeller. Türkiye'de ise ek olarak tarımsal üreticiler ve tüketiciler çok güçsüz ve örgütsüz.



Akın Atauz



14/09/2024

aaatuz@yahoo.com

Bir önceki yazıyı, kent yoksullarının gelirlerini en çok ayırmak zorunda olduğu [üç alandan ulaşımaya ayırmıştık](#). Bu hafta daha da önemli olan kentlilerin beslenmesi ve özellikle taze gıdaya erişebilmesi konusuna ayıracağız.

Gıda fiyatları dünyada düşmeye başladığı halde **Türkiye**'de yükselmeye devam ediyor ve son derece yüksek enflasyonist bir ortamda, yoksullar için açlık-tokluk sorunu haline gelmiş durumda. Gelirler azalmaya devam ederken gıda fiyatları giderek yükseliyor. Gıda konusundaki sorun bütün yoksulları vuruyor elbet ama en çok yoksulların çocuklarını, okullardaki çocukları etkiliyor.

Milli Eğitim Bakanlığı erdeyse bütün kaynaklarını dinsel ideolojiye, bu ideolojinin kurumlarına ve buradan maaş alanlarına ayırırken çocukların giderek artan bir oranı sınıfa aç geliyor ve dersleri aç karnına dinliyor.

Neden Türkiye'de gıda fiyatları yükseliyor ve neden dünyadaki gidişe ters bir gidiş içinde gıda sektörü?

Süpermarket zinciri manav ve seyyar satıcılara karşı

Kentlerde taze meyve-sebze bakımından büyük toptancı halleri, merkezi haller, semt pazarları ve giderek silinmiş gibi olan manavlar ve seyyar satıcılar var. Kentlilerin taze

gıdaya ulaşabildiği kanal bundan yaklaşık 40-45 yıl öncesine kadar bu biçimde kurulmuştu. Kusursuz değildi ve sorunlar vardı. Daha sonra bu gıda zincirine farklı ve alternatif bir zincir eklendi yaklaşık yarım yüzyıl önce: Süpermarketler ve onların alt düzey marketleri. Neredeyse bütün kentlerin her mahallesinde farklı markaların marketleri açıldı ve bu yeni sunum zinciri, geleneksel zinciri çok güçlü bir biçimde istila etti; etkisini/ etkinliğini kırdı. Pazarlar zayıfladı, manavlar ve seyyar satıcılar hemen hemen yok oldu.



Geleneksel taze gıda zinciri ile marketlerin arasındaki temel farklar için yapılmış çok sayıda çalışma var ve buradaki iki satırlık bir özet çok yetersiz olacak ama daha geniş bir çerçeveyi oluşturmak arayışında olduğum için göze almak zorundayım.

Geleneksel zincir gerçekten taze gıda sunuyor ve bunu gereğinden fazla genişletilmiş çoğu kez araya gereksiz ara kademeler eklenmiş bir “tedarik zinciri” kullanarak yapıyor. Belki asıl önemli olan, küçük tarım üreticisiyle ilişkisinde tarım politikalarını ve tarım topraklarının desenini belirlemek gibi bir egemenlik alanının bulunmaması.

Marketler ise her biri tekeli/ oligopolistik bir yapı olarak çalışıyor ve sermaye gücüyle soğuk depolar ve lojistik zincirler kuruyor, depolarda, taze gıdayı semtlerdeki alım gücünü dikkate alarak sınıflandırıyor ve tüketicilere yönelik yüzünde fiyat rekabeti avantajı sağlayabiliyor. Başka bir deyişle gıdanın hem kalitesinin düşmesini umursamayarak hem de en düşük kalitedeki gıdayı en yoksul semtlere göndererek tüketicinin reddetmeyeceği (ama düşük kalitelere razı olacağı) bir beslenme zinciri yaratıyor.

Muhasebe sistemlerinde krediye erişimde ve yurt dışından taze gıda ithalatında ve bankalarla kurdukları ilişkilerde yüksek kar sağlayabilecek stratejiler geliştirebiliyorlar. Bununla birlikte marketlerin etkisinin daha da önemli olan yönü, onların tarımsal üretim yapısına ve politikalarına müdahale edebilecek güçleri olması ve tarım topraklarının kullanım biçimini ve tohumun/ ürünün niteliklerini belirleyebilmesi diyebiliriz. Ayrıca kent çevresinde yer alan tarım topraklarının kentsel ranta dönüşümüne de olumsuz bir katkı yapabiliyorlar.

Birbirinin alternatifi olan her iki zincir açısından da baktığımızda kentlere taze gıda sağlanmasında gördüğümüz tabloyu şöyle özetleyebiliriz:

- Tarımsal üreticiler
- Kentlerdeki tüketiciler ve
- İkisinin arasında gereksiz biçimde genişlemiş tedarik zinciri düzenleyicileri (komisyoncular, kabzımallar, vb.) ya da güçlü bir sermayeye sahip olan marketler (tekeller veya oligopoller) bulunuyor.



Bu tabloya baktığımızda hemen suçluyu buluyoruz ve bu genel olarak bütün dünya kentlerindeki taze gıdaya erişebilmesindeki en önemli sorun olan aradaki kademeler veya tekel örgütlenmeleri...

Bununla birlikte Türkiye'yi ele aldığımızda, bu doğrunun yanında daha önemli olan başka sorunlar da görüyoruz. Tarımsal üreticiler çok güçsüz ve örgütsüz. Özellikle son 20 yıldır uygulanan tarım politikaları nedeniyle tam olarak ithalata ve döviz piyasasına bağımlı hale gelmiş durumdadır. Tüketiciler de aynı biçimde örgütsüz ve enflasyonist/ gelir bölüşümünü sürekli kutuplaştıran politikalar nedeniyle güçsüz durumda...

Sorunun üretimle ilgili yönü çok daha stratejik bir olumsuzluğa işaret ediyor: Tarımda köylü veya çifti artık akaryakıt, gübre, tarımsal ilaçlar ama en önemlisi giderek artan oranda ithal tohum nedeniyle yüzde 80-85 oranından dışa bağımlı hale gelmiş durumda. Yani üretim yapabilmek için ithalat yapması gerekiyor ve enflasyonist bir ortamda döviz fiyatları sürekli arttığı için giderek bunu yapmak daha güç hale geliyor.

Bu durum, küçük üreticinin/ köylülüğünün tasfiyesi anlamına geliyor. Ama bu durumu etkileyen başka nedenler de var: Devlet **HES, RES** vb. politikalarıyla ve yangınları-orman yangınlarını önleyecek kapasite geliştirmeyerek, özel sektör de madencilik projeleriyle, tarım arazilerine ve yerel iklim özelliklerine saldırıyor. Köyler demografik olarak boşalıyor ve yaşlanıyor, genç nüfus köylerde kalmak istemiyor ve tarımsal üretim yapacak işgücü

kalamayınca da tarım toprakları satılıyor. Satılan tarım toprakları ise ya giderek büyüyen bir tarım sermayesinin elinde birikmeye başlıyor veya kentlerin istilasına uğrayarak taşlaşıyor ve betonlaşıyor.



Örgütsüz tüketici ve küçük köylünün çaresizliği

Tarımsal üreticilerin dağılmış ve örgütsüz bir durumda ve üretim maliyetlerinin sürekli artmakta olması kentlerdeki gıda fiyatlarının yükselmesinin de en önemli nedenlerinden biri. İktidar sürekli olarak aracı kesimlere işaret ederek sonunun kaynağının onlar olduğuna inandırmak istiyor. Bunun doğru olan bir yönü bulunmakla birlikte asıl önemli sorun, iklim değişikliği konusunda hiçbir şey yapmayan devletin büyük sermayeyi tarımda egemenleştirmeye çalışmasında ve sürdürülemez tarım politikalarında. Tarımsal üretim topraklarının ve tarım yapacak nüfusun azalmasında ve maliyetlerin sürekli yükselmesinde.

Yukarıdaki tablonun diğer ucundaki kent tüketicileri de benzer bir durumda, örgütsüz ve hem ekonomik hem de toplumsal dayanışma becerilerini geliştirmek bakımından çok deneyimsiz. Tüketiciler, gıda konusunda daha güçlü bir biçimde örgütlenebilse ve üretim tarafındaki örgütlenmelerle ilişkilenebilecek bir sosyal beceri geliştirebilse bu, devletin ve tekellerin bütün engellerine rağmen bir oranda işe yarayabilirdi. Ancak ne tüketicilerin örgütlenmesi ne de güçlü bir saldırı altındaki üreticilerin, küçük köylülüğün örgütlenebilmesi, (çürümekte olan) neo-liberal değerler dünyasında kolay değil. Hatta olası değil.

*

Yukarıdaki metnin çok genel ve ayrıntısız ve kaba bir metin olduğunu biliyorum. Bu metin zaten bilimsel bir makalenin girişi olabilmek üzere değil, gündelik yaşamdaki önemli/yoksullar bakımından yaşamsal bir olguyu, daha bütünlüklü bir biçimde betimleyebilmek amacıyla oluşturuldu. Belki hepimizin zaten bildiği konuların bir tekrarı oldu. Bununla birlikte, durumu bütün boyutlarıyla birlikte ve birbiriyle ilişkilendirilmiş

ögelerle betimlemek, belki yapılacak ileri çalışmaların bazıları için bir başlangıç noktası olabilir veya varsayımların belirtilmesindeki sistematığın kurulmasında yardımcı olabilir.



Akın Atauz